

Todor Kuljić

Neoliberalizam i levica: evropski centar i srpska periferija (2008)

Sažetak: *Prikazani su međunarodni i lokalni uzroci slabljenja levice u Srbiji početkom 21.veka: neutralizovanje antagonizma između rada i kapitala, hegemoni neoliberalizam, nacionalizovanje levice, relativizam postmoderne u misli o društvu i potiskivanje antifašizma antitotalitarizmom. Ukazano je na potrebu zaoštavanja kritike neoliberalizma, odbacivanje antitotalitarne retorike, odvajanje levice od nacionalizma, dekonstrukciju antititoizma i 1968 godine, potiskivanje ratnocentričnog sećanja, kritiku retradicionizacije i religije i razotkrivanje retorike neoliberalnog i levičarskog moralizma. Ključne reči: neoliberalizam, tržišni fundamentalizam, divlji kapitalizam, antikomunizam, levica, nacionalizam.*

Zusammenfassung: *Es werden internationale und lokale Ursachen, die zur Schwächung der Linken im heutigen Serbien geführt haben, dargestellt: Die Neutralisierung des Antagonismus zwischen Arbeit und Kapital, die Hegemonie des Neoliberalismus, die Nationalisierung der Linken, der postmoderne Relativismus in den Sozialwissenschaften und die Verdrängung des Antifaschismus durch Zuhilfenahme des Antitotalitarismus. Es wird hingewiesen auf die Notwendigkeit einer verschärften Kritik des Neoliberalismus und Zurückweisung der antitotalitären Rhetorik, sowie einer Abkehr der Linken vom Nationalismus und der Dekonstruktion des Antititoismus und der '68-er Bewegung von Links. Des weiteren ist eine Abkehr von der kriegszentrierten Erinnerungskultur / Geschichtsschreibung und eine Kritik sowohl der Retraditionalisierung und Religion, als auch eine Demystifizierung der Rhetorik des Neoliberalismus und linken Moralismus vonnöten.*

Schlüsselwörter: *Die Linke, Neoliberalismus, Marktfundamentalismus, Nationalismus, Raubkapitalismus*

Neoliberalizam je široka oznaka za kapitalizam u fazi globalizacije. U njegovom centru su SAD i Zapadna Evropa, a poluperiferiju i periferiju čini ostatak sveta. Ekonomska poluga neoliberalizma je ekspanzija multinacionalnog kapitala, ali i ubrzano tehničko povezivanje sveta. Posledice su izmena političkog i pravnog poretka i erozija antikapitalističke levice krajem 20. veka. Reč je o kumulativnim procesima koje su ubrzali neki prelomni međunarodni i domaći događaji. Signatura sloma levice bilo je rušenje Berlinskog zida 1989, zabrana KP SSSR-a 1991. i raspad Jugoslavije 1992. Nakon ovih zbivanja ideja o bezalternativnosti kapitalizma iznenada se javila i ubrzano širila kao uticajna zabluda. Ovu zabludu treba sistematski razbijati. Pre toga treba se osvrnuti na domaće i međunarodne uzroke slabljenja strukturne kritike kapitalizma.

U novim balkanskim državama danas nema uticajne autentične levice. Virus nacionalizma i ljudskih prava ubrzali su slom evropskog socijalizma, slično učinku koji je imao antikolonijalizam kao virus erozije imperijalizma polovinom 20. veka. Rušenje svakog režima prati njegova demonizacija. Zločini u istoriji su činjeni u ime oslobađanja vere, demokratije, klase i rase. Njihova skandalizacija zavisi od odnosa snaga. Od kraja 20. veka u središtu javnosti su zločini komunista. Što je krajem 20. veka «Crna knjiga komunizma» doživela medijski trijumf već dovoljno svedoči o novom odnosu snaga između levice i desnice u svetu. Srbija svakako nije mogla izdržati tektonske poremećaje epohalne svesti krajem 20. veka, ali je brzina zaokreta udesno mnoge iznenadila, jednako kao što je slom SSSR-a bio krah prognostičke sposobnosti hladnoratovske misli o društvu. Autentična levica skoro da je iščezla, premda je ostao zavodljivi filantropski atribut levičar koji mnogi svojataju da bi istakli ličnu nesebičnost i moralnu superiornost. Da ne bi bilo nesporazuma treba odmah dodati da levicu mogu činiti samo one struje koja drže da kapitalizam nije bezalternativan. Mnogi misle da su levičari, iako u stvari nisu.

Prosto rečeno nije na delu nedužni gubitak kompasa, već više smišljena mimikrija. Samo je na prvi pogled protivrečno to što danas biti levičar jeste salonska stvar, dok u gornjem smislu pojma levice kod nas skoro i da nema. Radi se i o tome što biti levičar u kolokvijalnom žargonu jeste sinonim kritičkog intelektualca, pa će i otuda malo ko za sebe danas reći da je desničar. Osim toga, deklarativnim levičarskim samoopisom mnogi intelektualci nastoje da nakon

konverzije homogenizuju pocepanu autobiografiju. Koliko god zvučalo paradoksalno, mnogi intelektualci tvrde da su levičari, makar što odmah potom brane privatizaciju. Važnije je zapaziti da nakon masovne konverzije stari antikomunisti više nisu imali potrebu za kritikom socijalizma, jer su ovaj zadatak daleko revnosnije počeli obavljati bivši levičari.

I Globalni i lokalni razlozi slabljenja levice

1. U odnosu na bipolarni poredak druge polovine 20. veka danas nije teško uočiti složenu dezorganizaciju sveta, rast neravnomernosti i nejednakosti, periferijalizaciju regiona i građanske ratove. Posle sloma SSSR-a i „Vestfalskog sistema 20 veka“ svet se raspao na dva pola: s jedne strane je kapitalistička trijada, tj grupa konkurentskih snažnih država koje sarađuju, a s druge su ekonomski i politički periferijske slabe države (Hirsch 2001; Hofbauer 2004). Nakon nestanka „Drugog“ iščezao je i Treći svet, preostali su centar i pocepana i geografski nehomogena periferija. Ideološku napetost zamenila je „borba kultura“, i „islamska pretnja“, a klasni sukobi preformulisani su u religijsko-svetopogledne. Globalizacija je podstakla rast terorizma. Vidljivi su novi talasi rasizma, nacionalizma i fundamentalizma. Novi svetski poredak je pre „svetski neporedak“ koji permanentno jača (Hirsch 2001). Dok multinacionalni kapital dela globalno, vlade i građani misle uglavnom lokalistički. Mobilni kapital sapostoji sa etnocentričnom demokratijom. Neoliberalizam zamagljava ovu protivrečnost poslehladnoratovske situacije. U praksi se ne iskazuje na isti način. Ono što je u Zapadnoj Evropi neoliberalizam (Vuletić 2006: 264-265) i „tržišni fundamentalizam“ (U.Beck) u bivšim socijalističkim zemljama je koruptivni i kriminalni divlji kapitalizam. Centar se pomerio udesno, a periferija još više.

2. Druga važna posledica narušavanja hladnoratovske ideološke ravnoteže je sistematsko neutralizovanje antagonističke prirode sukoba između rada i kapitala što olakšava i nova sociološka retorika. Protivrečnosti tobože više nisu nepomirljive, pa sociolozi pokušavaju da «izmiriljive» društvene nednakosti svladaju novim hegemonim kategorijama: preduzetnici, profitabilnost, gubitnici i dobitnici tranzicije i sl. Naizgled prodorni i novi, pomenuti pojmovi ne problematizuju, već normalizuju tranziciju. Epohalni restaurativni udar od socijalizma ka kapitalizmu je 1990-ih heterogene grupe redukcionistički homogenizovao kockarskom retorikom u gubitnike i dobitnike unutar procesa tranzicije o čijoj normalnosti skoro da se niko i ne pita. Strukturna nepravda

ispada kao posledica hazarderske aktivnosti gubitnika. I ovde javni diskurs o težištu političke delatnosti ne određuje rad, nego preduzetnički obrazac mišljenja. Asimetrija se ogleda u tome što jača samosvest kapitala a raste dezorganizacija radništva i podvlašćenih. Treba otvoreno reći da je poslehladnoratovska tržišna privreda u realnosti despotija samosvrhe oplodnje kapitala. Svi se podvrgavaju načelu "iz novca praviti novac". Podvlašćeni prihvataju ideologiju kiosk kapitalizma u kom je svako kovač svoje sreće. Solidarnost je svedena na dobru volju i sažaljenje umesto da bude institucionalizovani prioritet. Borba svih protiv svih obnavlja socijaldarvinistički mančesterski kapitalizam.

Fragmentaciju interesa pravda nova neoliberalna retorika. Više se ne govori o kapitalizmu, imperijalizmu, eksploataciji, višku vrednosti, porobljavanju i samoupravi, nego o tranziciji, preduzetničkom društvu, poslodavcima, biznisu i profitabilnosti. Nove uloge su menadžer i deoničar. Stvara se privid da je menadžer (najpoverljiviji najamnik koji upravlja u ime vlasnika) ugledni organizator i da su svi deoničari u osnovi posednici. Tranzicija ispada pravedna, donacija (sračunato milosrđe) plemenita, a preduzetnici najugledniji sloj. Još je Marks u "Kapitalu" ,knjizi o moralu tržišta koju je decenijama pisao u čitaonici *British Museum*, uočio da fundamentalizam slobodnog tržišta ne menja samo ekonomiju nego i društvo,moral, misao o društvu i prirodu politike. U hegemonij javnoj pedagogiji neoliberalizma sve je na prodaju ili je podređeno profitu, a marketing je presudan. Socijalni problemi se rastvaraju u diskurs o patologiji, siromašni su postali sinonim nesposobnih, a nezaposlenost je znak slabog karaktera.

Nova slika društvene strukture stvara se uopštavanjima, sažimanjima i polarizacijama po medijskim obrascima probojnosti naslova. Još više od rečenog, uvek kada se o govori o gubitnicima reč je o samorazumljivoj perspektivi dobitnika. Agencija za privatizaciju je krunska ustanova spasenja. Katkad sažaljiva slika gubitnika služi dobitnicima samo da moralistički ojačaju vlastiti monopol. Skoro da je umesto antagonističkog distanciranja od gubitnika došlo do melanholičnog solidarisanja sa njima. Nepomirljivost klasnih interesa zamagljava se raznim filantropskim donacijama i tranzicijskom pravdom raspodele akcija. Ustalila se nova dogma da bez profita nema novih radnih mesta. U realnosti ona pravda nadeeksploataciju i nesigurnost radnog mesta. U apologiji neoliberalizma kao «ekonomskog humanizma» važno mesto ima donacija - poklon kao izraz milosrđa i filantropske solidarnosti. Samo retki borci protiv duha vremena danas

upozoravaju da filantropija ublažava bedu na nivou raspodele, dok humanizam bedu prevazilazi na nivou proizvodnje.

3. Ipak, po svemu sudeći hiperpokretljivi turbo kapitalizam globalizacije nije odahnuo zbog organizovanog zaborava humanizma. Ne strepi se više od pritiska levice, jer u traganju za jeftinom radnom snagom kapital lako menja države, pa sindikati i štrajkovi nisu opasni kao ranije. Kapital ne strepi od socijalnog minskog polja. Osnova globalne ekonomske moći SAD je klasični vojni imperijalizam, dok deterritorijalizovani multinacionalni kapital EU ne pretil vojskom nego nedolaskom kapitala. Nije više cilj osvajanje zemlje nego dominacija na globalnom tržištu. Umesto Dizraelija ili Bizmarka u današnjem *brave new world* vladaju Bil Gejts (Gates) i Roman Abramovič. Samo na kritičnim tačkama (Jugoslavija, Bliski Istok) interveniše NATO kao 1999. na Kosovu po formuli *Serbs out – NATO in*.

Naravno da vojni pritisak nije svuda potreban jer države periferijskog kapitalizma pružaju investitorima razne olakšice koje omogućavaju nadeksploataciju jeftine radne snage u *green field* investicijama. To su isturene radionice sa jeftinom radnom snagom. Globalizacija omogućava brzo preseljavanje i beg kapitala (Vuletić 2006:2007). Januara 2008. Finska kompanija Nokia odlučila je da zatvori fabriku telefona u Nemačkoj, a da proizvodnju preseli u Rumuniju (Nokia otpočinje proizvodnju telefona u Rumuniji 2008). Zatvaranjem fabrike u Bohumu radno mesto izgubiće oko 2.000 zaposlenih, što je izazvalo raspravu u Evropskom parlamentu. Čak ni organizovana levica ne može da kontroliše hiperpokretljivi multinacionalni kapital u globalnoj tržišnoj privredi. Globalizacija i tehnički napredak su pogonske snage promene privrede i društva i izmenjene ravnoteže kapitala i rada. Zbog pokretljivosti kapitala opada cena radne snage. Zastarelo znanje stvara strah kod neobučениh radnika, pa je restrukturisanje privrede u zemljama periferijskog kapitalizma brutalnije nego u metropolama. Privredni rast ne ublažava nezaposlenost niti socijalnu sigurnost. Digitalizovani kapitalizam nosi nove rizike: imperijalističke vojne intervencije, terorizam i zagađivanje prirode. Novi politički frontovi lišeni su uticaja levice. Lice pravne države i demokratije je pojačana horizontalna pokretljivost i poroznije državne granice, a naličje osiromašenje većine (brazilizacija) socijalna beda, nesigurnost radnog mesta, samovolja vlasnika kapitala i dezorijentacija radništva. Razvoj diktira multinacionalni kapital koji proizvodi tamo gde su najniže nadnice, prodaje gde je najskuplja roba i plaća porez tamo gde su najniže stope. Prevagu

nad proizvodnim ima špekulativno-finansijski kapital sklon piratskim operacijama, dobiti preko noći, posle kojih se seli na nova mesta (Pečujlić 1997:121)

Da li to znači da je u pitanju kraj ideologije i teror ekonomije? Ne u potpunosti, jer je neoliberalizmu potrebna i ideologija. Refren njegovih apologeta glasi da su današnje dobiti sutrašnje investicije i nova radna mesta prekosutra. Ova računica pokazala se čak i u Nemačkoj netačnom. Današnje dobiti u realnosti jesu sutrašnji nezaposleni. Masovna nezaposlenost na tržištu rada divljeg kapitalizma pokazuje pravu sliku slobodnog preduzetništva. Prazno je i obećanje da globalizacija podjednako podstiče rast i perspektive budućnosti u razvijenim i nerazvijenim zemljama. Još pre 15 godina afrički kontinent južno od Sahare učestvovao je u svetskoj trgovini sa oko 8%, a danas je pao na 0,3%, a to je samo jedan primer tvrdi sociolog iz Hanovera Oskar Negt (Negt 2007 a: 54). Otuda sa manje euforije treba prihvatati privrednu globalizaciju, jer ova može biti stabilna jedino ukoliko je prati socijalna država. Ali, kritiku liberalnog tržišnog fundamentalizma nipošto ne treba tumačiti kao protivljenje globalizaciji koja je otvorila važne kanale kosmopolitizacije.

4. Pada u oči privatizacija životnih rizika, jer privredni rast više ne garantuje stvaranje novih radnih mesta. Kapitalizam 21.veka gradi privredni rast Sok terapijom jačanja nejednakosti koje su povoljno tlo za rađanje autoritarnih režima, a koje zatim pacifikuje (Pečujlić 1997:121). Zbog konkurencije na tržištu rada brutalni radni uslovi lišeni osiguranja i socijalnih prava zaposlenih su normalizovani. Na delu je "silazna pokretljivost". Sve su šire makaze između siromašnih i bogatih i jaz centra i periferije, a sve je oštija klasna polarizacija u oblasti obrazovanja. Čak i u Nemačkoj, jednoj od najbogatijih država u svetu i u istoriji, svako peto dete odrasta u uslovima siromaštva (Negt 2007b:6). U digitalnom neoliberalnom kapitalizmu nastaju i propadaju čitave industrije znatno brže nego ranije, firme se šire, stapaju i ponovo dele takvom brzinom da svi zaposleni izuzev vrha moraju da rade, a da ne znaju da li će do sutra zadržati posao. Nisu u boljem položaju ni srednji slojevi i intelektualci. Lišena socijalne države, zaštitne uloge porodice i uštedevine velika masa ljudi živi u uslovima hronično akutne nesigurnosti. Objektivna nesigurnost rađa psiho-socijalnu nesigurnost u pogledu budućnosti. Sve je manje nade u trajno puno zaposlenje. Retorika liberalizma zamagljava ovo stanje potrebom "za elastičnošću, sposobnostima prilagođavanja, deregulacijom i opštim oslobađanjem". Pre će biti

da je na delu novi socijaldarvinizam lišen solidarnosti. Sloboda lišena solidarnosti svodi se na bespoštednu konkurenciju. Sloboda može biti samo univerzalna, a ne privilegija manjine, i to samo onda ukoliko postoje uslovi da svi ljudi vlastita prava na slobodu konkretno mogu da ostvare. Treba braniti jednakost šansi, ali uz emancipaciju od monopola bogatih. Jednakosti šansi je nespojiva sa tranzicijskom pravdom društva u kom je profit vrhovna vrednost. Sporadični socijalni optimizam nije ništa drugo do nedostatak informacija. Zapravo je u metropoli levica dezorijentisana, a na periferiji izgubljena.

Za utehu se ističe da je globalni kapitalizam podstakao neslućeni kulturni pluralizam. Ovo je delom tačno, ali ključni razvojni pravci rizičnog kapitalizma nisu kulturne promene niti individualizacija, nego izmena načina akumulacije. Nju određuje ekspanzija informativnih tehnologija i sve racionalnije investicije koje redukuju radna mesta. Nove tehnologije smanjuju zaposlenost, dižu profit i jačaju konkurenciju unutar najamnika. Stvara se društvo atomizovanih pojedinaca, u kom je svako kovač svoje nesreće. O tome postoje mnoge "Crne knjige kapitalizma", ali danas nisu tiražne. Pravdajući tranziciju intelektualci ne samo što priznaju da je cilj kapitalizma jednostavan - praviti novac, nego i decizionistički dodaju da u tome ne vide ništa loše. To što je ovaj cilj svojevremeno gonio na ubijanje ljudi (trgovina robljem, kolonijalizam, svetski ratovi) ne utiče na aktuelnu hegemonu epohalnu svest lišenu moralnog razlikovanja cilja (novca) i sredstva (nasilja). Ipak se u poslednjih nekoliko godina može osetiti sasvim blago oživljavanje kritike privatizacije i kapitalizma. Još je Dž.Soroš pre desetak godina kritikovao socijaldarvinizam neoliberalizma zapažajući da je na mesto vere u načela stupio kult uspeha (Soros 1997). Soroš se zapravo požalio da su prekomerni individualizam, odveć konkurencije i pomanjkanje solidarnosti neprijatelji otvorenog društva. Da li je najuspešniji berzanski špekulant postao najbogatiji disident kapitalizma? Ne, ova i slične površne kritike kapitalizma brane "demokratsku ekonomiju" gde se političko svodi na praksu pomeranja, a ne na praksu prevazilaženja (A.Rüdiger). Nije,naime, dovoljno konstatovati da nam je potrebna solidarnija i mirnija civilizacija koja ublažava besciljnu dinamiku kapitalizma. Treba dodati da je nužno osveščivanje novog subjekta prevazilaženja ultraliberalizma.

5. To nije moguće bez ozbiljne kritike teorijsko saznanog relativizma kod savremene misli o društvu. Tamo gde se relativišu strukturne protivrečnosti i antagonistička priroda društvene strukture nema mesta za delatnog aktera koji bi ih mogao napasti. Konstruktivizam kao teorija saznanja

postmoderne s jedne strane decentrira (pluralizuje) istorijske aktere i perspektive, a s druge slabi kritičnosti prema društvenom antagonizmu. Istini za volju postmoderna je u misli o društvu srušila dosta mitova, ali je njeno fetišizovanje mnoštva, fragmenta i nihilistička kritika metanaracija u osnovi obnova tradicionalnog pozitivizma lišenog refleksije. U viziji fragmentiranog društva lišenog centra sve činjenice i procesi jesu istog ranga. Razni segmenti društva su formalno poređani, a odnosi dominacije i antagonizma su ignorisani, ukazuje sociolog iz Vupertala V. Seppman (Seppmann 2000:125). Berlinski istoričar H. Zundhausen (*Sundhausen*) je jasno uočio da se konstruktivizam radikalizovao tek onda kada je javno pamćenje socijalizma srušeno: s jedne strane je javno pamćenje socijalizma prekodirano po jednostavnom dihotomnom obrascu (iz dobra je postalo zlo, iz belog crno i obrnuto), a s druge strane je pluralizovano.

Zamagljavanje strukturnih protivrečnosti olakšavaju društvenoekonomska neodređenost, fragmentizacija (preziranje celine, sinteze, saglasnosti, jedinstva), insceniranje, tj. sklonost ka montaži i paradoksu, "rastvaranje dogmi", promena načina (naracije), ali i okvira izlaganja (žanra), karnevalizacija (mnoštvo kao anti sistem) i polifonija koja se pravda relativizmom. Rečju, istinu zamenjuje konstrukcija i insceniranje realnosti. Za postmodernu je vera u bolju, alternativnu budućnost praznoverica, a progres je prevaziđen pojam. Razložni otpor vulgarnom marksističkom redukcionizmu se kod postmoderne završava u odustajanju od promišljanja realne dinamike protivrečnosti, pa *Zeitgeist* diskurs postaje neotporan prema najbanalnijim pravdanjima vladajućeg mišljenja (Seppmann 2000:127). Pseudokritički patos dovođenja svega u pitanje zastaje pred antagonističkim i klasnim napetostima u dijalektici prilagođavanja. Odbacivanje utopije kao opasne egalitarne iluzije i teza o kraju istorije jesu u jezgru raznorodnih kritika metanaracija i utopije. Postojeće lišeno alternative kod postmoderne je kapitalizam, a njena razbarušena relativistička epistemologija u osnovi je buržoaska. Postmoderna je "dominanta u logici kulture kasnog kapitalizma", pa utoliko nije nimalo čudno što unutar nje levica ne može naći arhimedsku tačku kritike kapitalizma tvrdi američki istoričar književnosti F. Džejmson (*Jameson*). Zato treba problematizovati kritiku metanaracija i utopije koja je snabdela kapitalizam sudbinskim karakterom i dovela u sumnju prosvetiteljske težnje za emancipacijom i solidarnošću. Tamo gde um zakazuje samo je uspeh nepogrešiv.

6. Naredni važan uslov osveščivanja novih aktera jeste odupiranje normalizaciji kapitalizma koje se odvija u politici oko prošlosti. Bezalternativnost

kapitalizma, naime, sugerira nova filozofija istorije koja se ne ogleda samo u tome što su ranije žrtve postale dželati i obrnuto, nego i u postuliranju novog okvira za prevrednovanje prošlosti. Multinacionalnom kapitalu važno je suočavanje sa prošlošću i dozirana idejna saglasnost koja ne bi remetila međudržavnu saradnju i funkcionisanje nadržavnih ustanova EU. Pošto istorijsko sećanje deli prostor koji multinacionalni kapital nastoji da poveže, aktuelne su komisije za izmirenje, ali i relativizam postmoderne. Komisije sugeriraju toleranciju prema više ravnopravnih verzija prošlosti u sklopu nove bezalternativnosti: napredak je naime zabluda, a kapitalizam je definitivno carstvo slobode i kraj istorije. Slika totalitarne socijalističke prošlosti podjednako je raširena kod evrocentrista i kod evroskeptika. I kod jednih i kod drugih kapitalizam nema alternative jer je Drugi totalitarni komunizam: kao Neevropa ili kao tamnica vlastite nacije. Tome nasuprot, treba nedvosmisleno reći da je socijalistička prošlost znatno složenija od današnje službene slike o njoj. Dovoljno je podsetiti na to da je socijalizam u 20. veku osigurao period dugog mira (kao uslova svih uslova). Pre će biti da je jugoslovensko samoupravljanje bilo složena autoritarna modernizacija, a ne obična autokratija niti goli totalitarizam. Savremena levica mora biti kritična prema realsocijalizmu, ali i kadra da poljulja aktuelnu dogmu o socijalizmu kao mračnoj prošlosti.

Prošlost se odveć lagodno tumači u svetlu nove budućnosti - bezalternativnog kapitalizma i etnički i konfesionalno homogene države. Čak se i kod potlačenih širi novi globalizacijski milenijarizam: nada u ulazak u EU nalik je iščekivanju bliskog ovosvetskog spasenja. U evrocentričnom diskursu EU je prelaz iz haosa u kosmos, primer pravednosti blagostanja i demokratije, a antagonizam se redukuje na obične razlike (Velikonja 2007:32-34). Srpski nacionalisti takođe slede teleologiju privatizacije iako ne obećavaju evropsku nego toplu nacionalnu zajednicu oslonjenu na bratsku Rusiju. Kod evrocentrista je neoliberalizam prerušen u «zajednički evropski dom» koji garantuje ravnopravnost raznovrsnih, kod nacionalista je nacionalni interes garant solidarnosti.

Retka su upozorenja da spoj normalizovanog nacionalizma i fetišizovanog kapitalizma nije nikakva signatura autentičnog duha vremena, kao i opomene da je EU hijerhijska, a ne ravnopravna zajednica. Savremenu teleologiju dopunjava teološka logika bezalternativnosti. Apoteoza slobodnog tržišta kao najpravednijeg regulatora raspodele jeste teleologizacija kapitalizma, a obnova religije je njegova teologizacija. Evrocentristi drže da je EU zajednica hrišćanskih naroda, a evroskeptici ne manje odlučno brane konfesionalni

nacionalizam. Obe struje podjednako tvrde da je komunizam nasilje nad ljudskom prirodom koja je tobože u biti sopstvenička i religiozna. Premda je komunizam prešao u simboličku realnost još 1991. godine nakon zabrane KP SSSR-a, pa u Evropi postoji samo kao simbol mračne prošlosti, ipak podsećanje na njega pomaže prevazilaženje podvojenost između retorike službene ideologije i objašnjenja ličnih neuspeha. Svi problemi se lako prevaljuju na komuniste. Inscenirana mračna prošlost jednodimenzionalna je smeštena je u simboličku i medijski stvorenu realnost, a ova virtuelna slika još uvek je preventiva kod širenje svesti o postojećem lišenom alternative.

Svaka javnost zavisi od probojnosti odjeka ključnih simbola koji oblikuju masovne samoopise. Mračna slika komunizma postala je simbolički okvir korenitih društvenih i političkih promena krajem 20. veka. Socijalizam se naziva egalitarnim jakobinstvom i oštro razdvaja od liberalne demokratije. Strukturni negativizam neoliberalizma iskazuje se u dijabolizaciji komunizma što spontano moralizuje privatizaciju. Malo će ko priznati da isticanje klasnih zločina i sukoba iz prošlosti neutralizuje kritiku aktuelnog šovinizma. Rašireniji je osećaj da danas nismo pogođeni klasnim nasiljem što stvara ugodnu distancu od komunističkog terora, preusmerava nepravdu u prošlost, a odsustvo solidarnosti pretvara u toleranciju suprotnu nedelu utopije i jednačarstva. Istoriografska dijabolizacija Tita je po masmedijskim zakonima personalizovala zgražavanje nad prošlim i time podjednako posredovala zadovoljstvo novom slobodom nacije i bezbednošću neograničenog sticanja.

Lako je pojmljivo da isticanje nesreće iz drugog vremena nije samo istorijsko osveščivanje nego i zadovoljstvo zbog distance od minulih grozota. Posmatrač katastrofa ne uživa u nesreći drugih, nego u svojoj distanci od nje. Ova sklonost ljudske prirode lako se ideologizuje. Stradanje je formula patosa masmedija (Bolz 1997:81). Građanski rat 1990-ih neutralizovan je kao odbrana nacionalnih interesa masmedijskom demonizacijom komunističke prošlosti. Nacionalni zločini su patriotizovani i time što je komunistička politika svuda sinonim izdaje. Zadovoljstvo što smo raskrstili sa komunizmom moralizovalo je trpljenje u nacionalnom oslobađanju. Normalno je postalo nenormalno i obrnuto: socijalizam i internacionalizam zamenjeni su kapitalizmom i nacionalizmom. Kreativna dvosmislenost neoliberalizma omogućava mirenje kosmopolitske globalizacije i agresivnog nacionalizma. Izmenjena sadašnjica promenila je viziju poželjne budućnosti, ali je tražila i novu prošlost. Zacrtna budućnost nije više socijalizam kao svetski proces, nego teleološki shvaćena Evropska unija kao «zajednički evropski dom» i «velika evropska porodica»

(Velikonja 2007; Hofbauer 2004). Ne treba biti veliki evroskeptik da bi se u retorici evroze raspoznalo prerušavanje konkurencije neoliberalizma u mit o harmoničnoj zajednici. Krajem 20. veka kapitalizam je ponovo postao čista kulturna religija koja se parazitski razvila na hrišćanstvu (V. Benjamin). Da bi duh ponovo progovorio iz trezora banke (Marks) trebalo je izmeniti sliku prošlosti. Demonizacija socijalizma jeste *conditio sine qua non* globalizacijskog fundamentalizma, trivijalizacije fašizma, normalizacije šovinizma i konfesionalnog konzervatizma. U Rusiji je Putin ukinuo dan Oktobarske revolucije (7 novembar) i od 2005. uveo proslavu 4. novembra - dana kada je Moskva 1612. oslobođena od katoličkih Poljaka. Ruski kapitalizam se brani novom prošlošću koja je uostalom svuda instrument i oružje. I američki analitičari dobro znaju da bi privatizacija državnog preduzeća *Petroleos de Venezuela* u Karakasu tekla lakše ukoliko bi bila pripremljena zatvaranjem mauzoleja Ernesto Če Gevara u Santa Klari na Kubi.

7. Iz rečenog bi bilo preoštro zaključiti da danas bauk antikomunizma kruži Evropom. Utisak je da antikomunizam poslednjih nekoliko godina slabi u meri u kojoj obnova klasičnog socijalističkog poretka postaje sve manje verovatna. Premda ni otvoreni antikomunizam nije iščezao, češće se kombinuje sa rastegljivim antitotalitarizmom koji je potisnuo antifašizam. Zločini komunista postali su metapolitičko jezgro tranzicije koju nadzire duga ruka Brisela. Crvenu komunističku zvezdu zamenila je žuta evropska zvezda, a umesto berlinskog dignut je šengenski zid. U središtu pokušaja da se istorija komunizma predstavi kao kriminalni proces je raspoznavanje motiva zločinačkog čina. Ukidanje privatne svojine markirano je kao ključno kriminalno delo i kao izvor utopije, totalitarizma i zločina. Da bi se stigmatizovala levica Rezolucijom Parlamentarne skupštine Saveta Evrope od 25. 1. 2006. zločini fašizma izjednačeni su sa zločinima koje su počinili isto tako totalitarni komunistički režimi (Rezolucija Parlamentarne skupštine Saveta Evrope o zločinima koje su počinili totalitarni komunistički režimi 2006). Fašistički zločini pravdani potrebom uklanjanja drugačije krvi izjednačeni su sa nasiljem komunista učinjenim u ime klasne pravde. Ova jednačina postala je hegemon ne samo otuda što su novi mitski pojmovi (tržište, tranzicija, globalizacija, evropsko jedinstvo) uspešno potisnuli svest o klasnoj napetosti, nego i zato što je po «zakonu spojenih sudova» slabljenje antifašizma ojačalo antikomunizam. Naravno da je i levica delom odgovorna za ovo stanje jer se nije na vreme suočila sa senkama vlastite prošlosti. Izuzev kritike staljinizma, ostala nedela levica je gurala pod tepih.

8. Normalizacija nacionalizma je u Srbiji «pojela levicu», a to je olakšala hronična nepostojanost inteligencije na ovim prostorima. U tome prednjače preobraćeni levičari koji se zbog ranije apologije socijalizma sada iskupljuju njegovom demonizacijom. Osim rečenog, treba imati na umu da socijalistički režimi nisu stvorili dovoljno snažnu organsku inteligenciju, izraslu iz radničke klase i neodvojivu od nje. To je jedan od razloga što je bivša režimska komunistička inteligencija na prvoj okuci konvertirala. Raspad socijalističke Jugoslavije bio je operacija na otvorenom srcu domaće levice. Levica u Srbiji jeste svakako marginalizovana i zbog nepopularnosti Miloševićevog režima kod nas i u svetu. Nije propuštena prilika da se sa rušenjem Miloševića demonizuje levica uopšte, pa je vladajuća konzervativnoliberalna koalicija nakon 2000-te stvorila od legalizma i evropocentrizma novu borbenu retoriku. Da radikalna desnica (SRS) nakon toga nije postala branič siromašnih i nezaposlenih, neuspeh levice bi možda mogao biti shvaćen kao prolazna slabost. Srpski kapitalizam prvobitne akumulacije bogatstva teče u znaku spoja hegemonije restauracije i krhke inovacije (Vidojević 2006:14-15). Stvorena je neprogresivna nestabilnost režima u kom su suočeni proevropski ultraliberali i socijalni nacionalisti. Prvi kriju okolnost da je EU još uvek više projekt frakcija multinacionalnog krupnog kapitala, a ne interesa širokih slojeva stanovništva, a drugi su još uvek zarobljeni nacionalnim interesom kojim vešto manipulišu. Kosovska kriza 2008. oslabila je doduše u Srbiji evrocentrični hegemoni metadiskurs, jer je ojačao antievropski nacionalizam. To ne otvara šanse novoj levisi koja u osnovi treba da bude internacionalistička. Pre će biti da je nakon priznanja nezavisnosti Kosova od strane Zapada otvorena nova kriza kadra da iznova preusmeri socijalno nezadovoljstvo na nacionalni kolosek.

To što je zov za odbranom Kosova ohrabrio mišljenje da danas odbrana nacije treba da bude prioritet levice nikako ne treba smatrati prirodnim. Samorazumljiva odbrana državne teritorije lako normalizuje nacionalizam, ali i neosetno šovinizuje levicu. Zaboravlja se da još od K.Marksa prioritet levice nije nacionalni nego klasni interes, premda je levica u prošlosti (a i danas) taktički koristila nacionalna osećanja u borbi protiv raznih imperijalizama i kolonijalizama. Odnos levice i nacionalizma je zamršen i višestruko konkretnoistorijski posredovan. Ipak, za razliku od liberalizma i konzervatizma, savez levice i nacionalizma jeste neprincipijelna koalicija. Doslednoj levisi nacionalizam nikada nije bio strateški cilj, mnogim liberalima i konzervativcima jeste. Štaviše, levica je neretko prednjačila u kritici vlastitog nacionalizma i u tome je razlika između D.Tucovića i S.Miloševića. Zato treba jasno razdvojiti patriotizam od

nacionalizma. Kritički, a ne slepi patriotizam jeste protivotrov nacionalizmu, ali može biti i opasan mit. Retko je patriotizam bio lišen nacionalizma, češće je bio fasada raznih isključivosti. Treba uvek u svakoj konkretnoj situaciji pažljivo pratiti procese nacionaliziranja patriotizma. Nije pitanje ima li čistog patriotizma, nego da li je građanska lojalnost vlastitoj državi i narodu nadmoćna ili bar ravnopravna sa etničkom privrženosti manje ili više biološki shvaćenoj zajednici istog porekla. Treba uravnotežiti prioritete patriotske lojalnosti, *patriae civitatis* i *patriae naturae*, a ne isključiti nacionalno osećanje iz patriotizma. Koliko god naš prostor negovao osobeno shvatanje nacije, o prosvetiteljskim univerzalnim kriterijima ove ravnoteže mora se voditi računa.

9. Da ova ravnoteža nije poremećena ne bi se lako antifašizam nacionalizovao. Antifašizam se čisti od jugoslovenstva, a četnici i domobranci se antifašizuju. Nacionalizovanje antifašizma je jedna verzija anti-antifašizma. Prosečni nacionalista sa nelagodnom govori o fašizmu i drži da je fašizam prisutan samo kod drugih. Nije to prolazna kolebljivost idejne tranzicije, nego dubinska struktura nacionalne svesti koja nastoji da detraumatizuje zločine vlastite nacije i prevede ih u ekscese ili u nedela počinjena u samoodbrani. Nacionalnooslobodilačka retorika je potisla narodnooslobodilačku. Dekretirani službeni komunistički antifašizam stvorio je zasićenost koja je lako eksplodirala. Milošević ga zbog SUBNOR-a i starijih birača nije napuštao, ali ga je opozicija 1990-ih smatrala štetnim utrkujući se u anti-antifašizmu. Današnjem režimu antifašizam je takođe smetnja. Ipak zbog evropskog okruženja trebalo je iskonstruisati srpski nacionalni antifašizam da bi se preko četnika ušlo u Evropu i da bi se zauvek kastrirao jugoslovenski antifašizam partizanskog pokreta. Sve nove balkanske države čiste antifašizam od jugoslovenstva i bratstva i jedinstva. Preko iskonstruisanog nacionalnog antifašizma, kao priznatog evropskog rodoljublja, nove generacije treba vaspitavati pre svega u duhu nacionalnog, a ne jugoslovenskog antifašizma, iako je u stvarnosti ovaj drugi bio daleko dominantniji i značajniji. U Hrvatskoj se veštački konstruiše jedinstvena oslobodilačka vertikala i miri jugoslovenski antifašizam sa antijugoslovenskim Domovinskim ratom. U Srbiji se povlači simetrija između komunističkog antifašizma i komunističkih zločina. Relativizacija antifašizma i nacionalizovanje antifašizma nužno slabe kritiku nacionalizma. Reč je o procesu koji teče sinhrono kroz srednješolske udžbenike i medijsku političku socijalizaciju.

Nažalost bespomoćna leвица danas nije kadra da utiče na temeljne zaokrete javnog sećanja. To što u Briselu i danas postoji *Avenue Stalingrad*, a u centru Bolonje Lenjinova ulica, dok su u Beogradu AVNOJ, Crvena Armija i maršal Tolbuhin izgubili ulice nije suptilna ironija istorije nego planski zaborav antifašizma. Ulica 27. marta u Beogradu preimenovana je u ulicu Kraljice Marije, a verski praznici koji simbolizuju fikcije natkrilili su Dan ustanka protiv fašizma i Dan pobeđe nad fašizmom. Obnovljenom kapitalizmu ne smeta religija nego antifašizam. Da li je privatizacija tražila da Škot F. Makenzi, vlasnik placa iznad Slavije, povрати svoju ulicu od Rusa F.I.Tolbuhina, komandanta Trećeg ukrajinskog fronta, iz čijeg je sastava u oslobađanju Beograda 1944. poginulo 960 vojnika?

Verovatno jeste, ali je nedramatično prihvatanje zaokreta od antifašizma ka anti-antifašizmu u javnoj kulturi sećanja pripremila kriza. Osiromašeni i prognani nisu mogli stvoriti nezavisan sud o prošlosti niti prihvatiti složenu višeslojnu istinu o njoj. Bliža im je bila slika prošlosti prožeta nadom ili mržnjom (romantizovana ili demonizovana) i redukovana na lako prihvatljivu manihejsku shemu dželat-žrtva? Sa nestankom višenacionalne države komunisti su postali izdajnici, a nacionalisti su proglašeni patriotima. Kako izgleda to je bio razlog zašto na prostorima bivše Jugoslavije još uvek nema novih parlamentarnih komunističkih partija, dok u bivšim socijalističkim državama i u zapadnoj Evropi ove još postoje. Ne čudi što je u ratnom rasulu šovinizam patriotizovan, a internacionalizam proglašen za izdaju. Međutim, u snažnoj plimi antimarksizma malo ko je primećivao da je nestanak socijalizma u Evropi ugrozio i objektivnost antimarksističke misli. Lišena opasnosti s leva, desnica je izgubila osećaj za realno. I njena inteligencija teže je podnela pobeđu od poraza. Zbog slabljenja levice domaća desničarska misao o društvu pretrpela je epistemološku havariju. Zašto? Prosto rečeno zato što svaki pobednik u trijumfu gubi kritičnost, pa su u novoj plimi nacionalističkog i antimarksističkog konformizma nestala mnoga plodna neslaganja i dileme. Na neki način i bezalternativnost postaje problem samom kapitalizmu zato što se svaki režim pravda ugroženošću od neprijatelja. Lišen socijalističke pretnje turbo kapitalizam je danas manje idejno jedinstven pa je prinuđen da oživljava stare i menja nove neprijatelje. Dž.Buš je napao Irak 2003. izmišljajući iračku pretnju tajnim oružjem. Pravdanje kapitalizma lišeno antikomunizma osuđeno je na improvizaciju.

10. Da je leвица organizovana verovatno bi bilo manje reformske kritike liberalizma ili njegovog osporavanja zdesna. Na zbunjenost i

povlačenje levice u Srbiji uticalo je i ponašanje evropske inteligencije prema zbivanjima na Balkanu tokom 1990-ih. Ne samo što je izostala podrška jugoslovenstvu i lewici izvana, nego je ojačao antitotalitarni kurs. Miloševićev imperijalizam je čak izjednačavan sa fašizmom, a Tuđmanov secesionizam je pretežno ocenjivan kao demokratski otpor. Milošević je postao simbol spoja minolog komunizma i novog nacionalističkog totalitarizma, nacionalboljševizma (Ackermann 1999: 35).

Sinhrono uočavanje Miloševićevog režima kao ključnog činioca u podsticanju i smirivanju građanskog rata na Balkanu i njegova kumulativna demonizacija u svetu spontano su slabili sve struje levice. Zločini u Jugoslaviji su u svetu medijski poređeni sa Aušvicom i Holokaustom. Srbi su bili najviše demonizovani. Istorijsko uporište poređenja bio je Aušvic, a Klinton je izričito pravdao bombardovanje SR Jugoslavije borbom protiv novog Holokausta na Kosovu. Medijska skandalizacija Srba iznova je oživela i mnoge antikomunističke stereotipe. Dok je u Nemačkoj još bilo dileme može li se ubijanje naroda u Bosni porediti sa Holokaustom i time neuporedivi zločin nemačkog fašizma relativizovati, francuski intelektualci su se pitali može li se popuštanje Zapada Srbima u Bosni porediti sa Minhenom 1938. i Španskim građanskim ratom. Sprečavanje Holokausta na Balkanu i slogan "nikada ponovo" pravdali su nasilje Zapada van svoje zemlje. Upravo time se intervencija na Balkanu oslobađala prigovora o kolonijalnoj misiji SAD, jer ove tobože nisu nastupale sa pozicije velike sile već u misiji humane intervencije. Teološkom sintagmom "Milosrdni anđeo" nazvano je skoro tromesečno bombardovanje SR Jugoslavije 1999. Izmišljena veza između građanskog rata i balkanskog holokausta pružila je Zapadu stereotipno opravdanje za oružanu intervenciju čija je sama pretnja u dobroj meri bila odgovorna za haos na Kosovu. Što je nova selektivna manipulacija holokaustom imala malo zajedničkog sa onim što se zbilja desilo u gasnim komorama nije slabilo nego jačalo retoriku agresije. Skandalizacija je oprobano medijsko sredstvo za stvaranje simboličke realnosti. Svetski mediji uspešno su instrumentalizovali Holokaust na Balkanu. Kao njegovi akteri prepoznati su Milošević, Srbi i komunisti. Nerežimska lewica tome se nije mogla odupreti.

Snazna medijska demonizacija Srba koja je na Zapadu svesno korišćena i dijabolizacija Miloševića kao lewičara odvrćala je mnoge od levice. I unutar i van zemlje rastao je rejting antimiloševićevske opozicije koja se zalagala za legalizam i kapitalizam.

11. „Buldožer- revolucija“ je 2000-te u Srbiji pružila snažni zamah tajkunskoj privatizaciji koja je počela i pre toga. Izmenjeni svojinski poredak tražio je novi poredak sećanja. Novu sliku prošlosti nametale su nove vladajuće snage preko medija i državnih ustanova. Iako je i komunističko prekrajanje istorije bilo nošeno potrebama, ove su bile različite od potreba koje danas nameću selektivno viđenje prošlosti. Od karaktera društvenih potreba zavisi dubina, vrsta i istorijska funkcija prerade istorije. Obnovljeni srpski kapitalizam nakon 2000-te promenio je nazive ulica i udžbenike istorije. Restauracija „prekomunističkih kostura“ u nacionalnim istorijama utvrdila je nove mehanizme zaborava. Danas se kod sećanja na socijalizam prožima novo dozirano antikomunističko kolektivno pamćenje, manje ili više dekretirano, sa difuznim nekontrolisanim nostalgичnim sećanjima pojedinaca na socijalizam. Radi se o dve odvojene dimenzije opažanja i procene prošlosti socijalizma: prva se odnosi na jednopartijski režim, a druga na društvenu stranu poretka, tj. na svakodnevni život i lične biografije. Prva dimenzija je obično negativna, druga je složenija i dvoznačnija. Prva se oslanja na službene dekrete, druga na nepisanu doživljenu usmenu istoriju. Stvara se posebna dijalektika selektivnog pamćenja i selektivnog zaborava socijalističke prošlosti, koja je u previranju, a ispoljava se u raznovrsnim institucionalnim ili neformalnim oblicima kod elita i kod podvlašćenih. Službeni antitotalitarizam oštro se razlikuje se od idealizacije socijalizma kod običnih ljudi. Odnos prema socijalizmu u dobroj meri diktira savremena kriza i položaj pojedinaca i grupa.

II Šta da se radi ?

1. Treba sistematski, a ne sporadično, problematizovati snažno orkestriranu ideologiju neoliberalizma čija teologija matematike postaje univerzalna vera, novo ekumensko jevanđelje sa nekoliko čarobnih reči kao sto su globalizacija, tržište i tranzicija (Bourdieu 1998). Kao posledicu slabosti levice treba razumeti i to što je danas kapital preuzeo monopol na multikulturalizam i internacionalizam, a levica se vezuje za nacionalni identitet ? A cilj demonizacije poraženog socijalizma je rat protiv socijalnih tekovina 20. veka, protiv civilizacije povezane sa socijalnom državom. Denunciranje utopije olakšava trijumf bankarskog neoliberalnog mišljenja u kom su novac i profit mera svih stvari. Neoliberalna Evropa bankara počiva na novom spoju nacionalnog i liberalnog - etnokratskom liberalizmu. Treba prozreti moralizaciju međunarodne politike koju

sledi Zapad sa ljudskim pravima na svojoj zastavi u „demokratskim krstaškim ratovima“ (Beck 1998: Hofbauer 2004), ali ne zarad nacionalističkih nego socijalnih interesa. Iza fasade kosmopolitskih misija kriju se stari imperijalistički motivi i međudržavni odnosi patrona i klijenta. U kritici imperijalizma levica treba da pažljivo uočava kada se nacionalno izrabljivanje podudara sa klasnim.

2. U tom cilju važno je dekonstruisati antitotalitarnu retoriku koja je zajednička inače prilično suprotstavljenim strujama srpske ekstremne desnice (SRS), konzervativnim nacionalistima (DSS) i umerenoj nacionalnoj i anacionalnoj desnici (DS,G-17,LDP). Naime, uprkos normalizaciji kapitalizma i nacionalizma, oba termina još uvek su nepopularna za ugradnju u lični i grupni samoopis. Nacionalizam je kostimiran kao patriotizam, a kapitalizam kao demokratija i tranzicija. Nacionalisti sebe nazivaju patriotima, a liberali i konzervativci sebe smatraju demokratama legalistima i antipopulistima. Misliti da je nelagoda zbog ranije levičarske prošlosti u strukturi novog društvenonaučnog revizionizma bio bi površni psihologizam. Biračka masa osiromašenog društva ne prihvata otvorenu kapitalističku retoriku, pa je sigurnije nastupati preko zalaganja za demokratiju, a ogoljeni nacionalizam takođe je pouzdanije neutralizovati kao nesebični patriotizam. Već dvadesetak godina je simbolički vrh patriotizma Kosovo, a izborne kampanje nezamislive su bez zaklinjanja u Kosovo. Teritorijalna nesigurnost državne teritorije jeste glavna hrana nacionalizma. Što je u državnom pogledu Kosovo za Srbiju sve više postajalo virtuelna realnost, to se lakše «patriotizovalo» i instrumentalizovalo. Uz to je kosovizacija srpske kulture olakšavala njenu klerikalizaciju.

Uz kosovsku, danas u Srbiji dominiraju dve vrste naracija sa snažno osmišljenim kontinuitetom: etnocentrična i antitotalitarna. Obe treba prozreti. Ni kod jedne nije uravnoteženo samoviđenje i viđenje Drugog. Razlike su uvek povučene na štetu Drugog. Drugi je ili neprijatelj Srba ili boljševik. Asimetričnost procena kod obeju struja ogleda se u neskrivenom pripisivanju pozitivnih crta ili normalnosti svojoj grupi, a negativnih ili abnormalnih Drugome. Nove asimetrije prerasle su u ortodoksiju poslesocijalističke kulture sećanja. Zato što tobože svaka težnja za radikalnim rešenjem socijalnog pitanja goni u utopiju i teror, osiromašenim slojevima nude se legalizam i privatizacija kao metadon u borbi protiv realne droge nacionalizma. Ogoljena ideologija procedure prepušta socijalno pitanje ultrakonzervativcima koji uspešno manipulišu nezaposlenima i siromašnima. I ovde kao ključnu ideologiju treba markirati etnokratski liberalizam.

3. Na opštem idejnom planu treba sistematski raditi na razdvajanju levice od nacionalizma. Demokratiji nije potrebno mentalno ukorenjivanje u naciji kao prepolitičkoj sudbinskoj zajednici. Za one koji su lojalni poreklu demokratija jeste debata uglavnom oko procedure, nacionalni interes je neprikosnoven, a kapitalizam uglavnom bezalternativan. Za levicu, pak, društvenoekonomska jednakost jeste preduslov međunacionalne jednakosti, a ne obrnuto. Zato je prioritet levice skandalizacija protivrečnosti kapitalizma, a ne isticanje žrtve vlastite nacije. U protivnom će ispasti da srpske vrline leže u srpskoj krvi. Imperijalizam velikih nikako ne može biti pokriće šovinizma levice malih naroda. Danas je normalizacija nacionalnog hegemonu retorika u sprečavanju internacionalne prosvetiteljske normalnosti. Čak i kada je pozivanje na nacionalni interes operativno i politički korisno, u strateškom smislu to ne može biti cilj levice. Treba pronaći socijalno u nacionalnom i razdvojiti protest protiv bede od mržnje prema drugom narodu.

Treba problematizovati etnocentričnu istoriju koja polazi od dogmatskog poimanja najviše vrednosti patriotskog angažmana. Možda je najjeftinija vrsta ponosa upravo nacionalni ponos. Nije to ponos na lična svojstva i zasluge, već na ono što se sa drugim deli. Šopenhauer je primetio da samo onaj ko nema ničega na čega se može ponositi, služi se poslednjim sredstvom, nacijom kojoj pripada i u tome vidi patriotizam. Kada ovaj ponos nije agresivan može biti normalna sastavnica patriotizma. Međutim, danas je salonski pojam patriotizam najčešće umiveni nacionalizam. Kod šovinizma je još više od toga patriotizam maska neodarvinističkog nacionalizma, a kod fašizma je to odbrana od nečiste krvi. Da bi stvari bile jasnije treba razdvojiti slepi od kritičkog patriotizma: prvi se raspoznaje po tome što tvrdi da je moja nacija uvek u pravu i da se uvek brani, kritički patrioti misle da i vlastita nacija može biti agresor i činiti zločine. Ne treba posebno isticati da je danas slepi patriotizam u ekspanziji, dok je kritička kultura sećanja akademski marginalna. Nacionalna slika prošlosti lako se konstruiše u nizove događaja narativno struktuiranih po političko-emotivnim kriterijima i kostimiranih selektivnim izvorima. Ovo svojevrsno rasulo uma treba jasno raspoznati samorefleksijom, negovanjem sposobnosti da i sebe sagledavamo kritički. Metodološki racionalizovana empatija razvija sposobnost sagledavanja problema iz perspektive Drugog.

Koliko god zvučalo utopijski, treba okupljati antišovinističke struje, ali ne u nostalgичnu zajednicu sećanja, nego u sasvim realnu kritiku postojeće rebalkanizacije. Pitanje svih pitanja je suočavanje sa vlastitim, a ne

tuđim nacionalizmom. Svaki nacionalizam neosetno preko slepog patriotizma prelazi u šovinizam i fašizam. Stav da je moja nacija uvek žrtva treba potiskivati stavom da smo svi žrtve. Treba odozdo pripremati svest o potrebi stvaranja bar kulturnog južnoslovenskog bloka, kao brane protiv vazalnog statusa protektorata novih banana država. Današnji ponos na nezavisnost vlastite banana države treba pretvarati u stid zbog dodvoravanja imperijama. Kada Hrvati javno odbace «*Danke Deutschland*», a Srbi nadu u Rusiju stvoriće se pretpostavka za snažnije povezivanje jezički i kulturno srodnog prostora. U svetlu nove vazalnosti treba se zapitati da li je Jugoslavija bila srpska iluzija i hrvatska tamnica ili protivrečna država sa kojom se ipak moglo samostalno ići u svet?

4. Zato što je antititoizam probojni slogan antikomunizma treba ga dekonstruisati. Titoizam ne može biti uzor modernoj levici, ali treba imati na umu da je u svom vremenu u Evropi to bio ugledni i neupadljivi autoritarizam smešten između brežnjevizma i frankizma. Demokratska levica treba da bude kadra da se suoči sa senkama svoje prošlosti, a da pri tome ne sklizne u apologiju kapitalizma. Danas mediji svladavaju složenost dešavanja na taj način što personalizuju važna zbivanja, tj. vezuju ih za markantne ličnosti. Da bi se haotičnost dešavanja redukovala nužni su glavni krivci. Masmedijski posredovani antititoizam prihvatana je kao koristan samoopis mnogih iskonstuisanih disidenata i fiktivnih žrtava socijalizma. Realne žrtve Titove politike po pravilu nisu toliko solunašile (isticale ranije zasluge i stradanje). Antititoizam je važniji sadržaj samoopisa kod bivših aktivnih komunista, nego kod realnih stradalnika iz doba socijalizma. Najopštije govoreći otuda što je antitotalitarizam potisnuo antikapitalizam, kao i zbog toga što je antifašizam nacionalizovan i iznuđen, a anti-antisocijalizam iščezao. Demonizovani socijalizam sabijen u antititoizam početkom 1990-ih bio je aktivna poluga rata skoro kod svih zaraćenih strana, ali ni kasnije nije izgubio aktuelnost kod pravdanja «nacionalne demokratske tranzicije». Oslobođanje od komunizma, «more i brozomore», bio je ključni moralnopolitički uslov ustoličenja nove prošlosti i prohodnosti političkog žargona (od nacionalne levice, preko raznih struja konzervativnog šovinizma do liberalnih kritičara nacionalizma). Povezujući raznorodne struje antitotalitarizam je blokirao kritiku etnocentrizma. Sprečavao je slojevitiji odnos prema socijalizmu i problematizovanje ključnih etnocentričnih naracija kod domaćih kultura sećanja. Raščaravanje procesa preusmeravanja antifašizma u antitotalitarizam učinilo bi prozirnijim hegemonu detraumatizacija i relativizaciju fašizma.

U tom smislu treba uočiti apriorizam kod ocene revolucije kao kriminalnog čina i kod gledanja da je utopija o besklasnom društvu nužno vodila teroru. Danas se fundamentalistički kritičari socijalizma raspoznaju i po tome što detronizuju Francusku revoluciju iz 1789. pravolinijski je vezujući za Oktobarsku. Uprkos raširenom neselektivnom revolucionarnom teroru, teško je reći da su Francuska i Oktobarska revolucija bile ogoljeno bezidejno nasilje, puč ili kriminalni čin. Složenost zbivanja će se sačuvati ako se ima na umu da su pomenuti preokreti bili nasilna nadoknada sprečenog razvoja. Iako se u savremenoj kulturi sećanja (lakše nego u komunističkoj) u revolucijama raspoznaju teror, eshatologija, utopija i iluzija, ipak to nije bila suština ovih revolucija. Naravno da se sa neoliberalne osmatračnice ne može kod revolucija videti protest protiv bede, klasne nejednakosti i zasićenost verskom manipulacijom i ratom. Levica se samo otvorenim suočavanjem sa senkama revolucionarnog terora, a ne njegovim pravdanjem, može odupreti pokušaju da se epohalni revolucionarni preokreti predstave kao monstruoze iluzije. Opovrgnuta je eshatološka svest da je socijalizam konačno stanje društva, ali ne i činjenica da je socijalizam osigurao najduži period mira u Evropi. Uprkos svemu, tek odlučno odbacivanje tople nostalgije za prošlim socijalizmom, koja neosetno parališe, može omogućiti hladnije i oštrije raspoznavanje uzroka zašto je »poslesocijalistički kapitalizam u Istočnoj Evropi kriminogen i koruptivan« (Vidojević 2006:33). Istinska generacija koja nosi novo nije nostalgična niti pominje dobra stara vremena. Ali i restaurativna generacija može živeti u lažnoj svesti da donosi novo, kao što to misli generacija iz 1990-ih ne videći da je samo obnovila nacionalizam, kapitalizam i religiju.

5. Što je diferenciraniji odnos prema socijalizmu, to je oslobodilački trijumfalizam neoliberalizma prozirniji, a sadašnjost problematičnija. Samoupravljanje i nesvrstanost su nadideološke ideje i nisu vezane samo za jednopartijski režim. Nije ironija istorije to što danas nesvrstanost brane Toma Nikolić i Stipe Mesić, već je to rezultat i nemoći levice. Istražiti narativnu tehnologiju konstruisanja mračne prošlosti i njeno masmedijsko širenje odozgo, podjednako je važno koliko i ispitivanje zašto se ova slika lako prihvata u prostoru opterećenom viškom prošlosti. Slavnu prošlost treba demonumentalizovati, a iskonstruisanu mračnu prošlost destigmatizovati. Svuda gde je kapitalizam bezalternativan socijalizam je satanizovan. Tome nasuprot, čim se dopusti da kapitalizam ima alternativu, odmah i slika socijalizma postaje složenija. Lišen kontrastne demonske socijalističke prošlosti i ostrašćenog antititoizma balkanski etnocentrizam bio bi verovatno manje delotvoran i

eksplozivan. Nije teško razumeti da je najteže upotrebljiva složena višeslojna prošlost, jer zbunjuje i otima se instrumentalizovanju. To još više važi za levicu, koja mora biti kadra da se suoči sa autoritarnim stranama titoizma, ali ne na antitotalitarni način. Dekonstruisati titoizam s leva, a ne zdesna, znači istaći antiautoritarnu kritiku titoizma i partijske birokratije iz 1968. godine koju preobraćeni 68-ši danas vide kao romantičnu iluziju. Revolucionarni studentski pokreti iz 1968. bili su akteri poslednjeg međunarodnog potresa kapitalizma u SAD i u Zapadnoj Evropi koji su doveli u sumnju mnoge obmane «slobodnog sveta» i «društva izobilja» (Milić 1968:1013). U Beogradu je Tito 1968. javno pominjao svoju ostavku, a partijska birokratija je bila u panici. Nemir se probio kao prva građanska dužnost. Nemački studenti su prozivali roditelje zbog nacizma, beogradski studenti zbog birokratizma. U generacijskom pogledu 1968. je bila kosmopolitsko osvešćivanje mladih, dok su 1990-te bile reakcionarni zaokret ka nacionalizmu i religiji. Antiinstitucionalna i antikapitalistička 1968. obeležila je zvezdane trenutke neposredne, a ne forumske demokratije na Berkliju, Sorboni i Berlinu, ali i na jugoslovenskim univerzitetima koji su pokazali da je demokratija kao proces stalnog učenja solidarnog saodlučivanja spojiva sa revolucionarnim aktivizmom. Tome nasuprot, povratak kapitalizmu tražio je harizmatizaciju legalizma - prurušenog birokratizma. Novi legalizam počiva na premisi o normativnoj snazi faktičkog, a demokratija, samo naizgled javna, svedena je na forumsku trgovinu stranačkih vrhova.

6. Solidarna i demokratska samouprava, a ne forumsko ili decizionističko dekretiranje, nije samo antiteza neoliberalizmu nego i cezarizmu čiji hilijazam počiva na emocionalizaciji rata. Zato je naredni važan uslov uslošnjanja slike prošlosti potiskivanje ratnocentričnog sećanja. Naime, viđenje svoje grupe kao žrtve uverljivije je kada se prošlost centrira oko ratova, a ne oko perioda mirnog razvoja. Istorija 20. veka piše se pretežno *sub speciae* ratova, premda su na Zapadnom Balkanu tek 15 od 100 godina u 20. veku bile ratne godine. Ratovi jesu razvojne prekretnice, ali oni su u središtu istoriografije više kao markantni simboli smisla, pre svega oslobođenja (nacionalnog, klasnog). Isticanje ratova, a ne perioda mira, jeste mehanizam redukcije složenosti haosa balkanske prošlosti i osnova periodizacija (predratni, posleratni, međuratni). Još više od toga, rat je simbol slavne prošlosti (koja bez stradanja to ne može biti), a u ratu se lakše prostor sećanja deli na javne prijatelje i neprijatelje nego u miru. Ne treba zaboraviti da se na Balkanu 1990-ih podjednako ginulo i liferovalo pod plaštom zaštite nacionalnog interesa, pravne države i borbe protiv komunističke izdaje i jednoulja. Ratni profiteri lako su se patriotizovali, a šok globalizacije

dotatno je zamagljavan oružanim građanskim ratom i pratećim građanskim ratom sećanja. Da je bilo uticajnije gledanje da je mir, a ne rat na ovim prostorima bio istorijski, domovinski ratovi 1990-ih bili bi apsurdni, a ne monumentalni. Ratni kriminal je patriotizovan i otuda što je poluvekovni mir svuda ocenjivan kao nacionalno propadanje.

7. Treba odlučno i uporno razotkrivati čvornu protivrečnost savremenog kapitalizma između verbalne jednakosti i realne nejednakosti. Na jednoj strani je inflacija zalaganja za dijalog, pluralističku jednakost i legalizam, a na drugoj je realna i opora nejednakost kapitalizma. Mediji su prepuni «demokratskih» debata, a naličje je ogromna nezaposlenost. Hegemona retorika tobožnje pluralističke jednakosti zamaglja realnu društvenoekonomsku nejednakost normalizovanog kapitalizma. Nema kritične mase levičarskih intelektualaca koji bi analitički, a ne politički, pokazali da kod nas nisu samo pukli novi vidici, nego se digla i nova magla.

Razbiti je znači da umesto normalizacije nejednakosti, ove treba skandalizovati. Kako? Treba najpre dekonstruisati emfatičnu i romantičnu viziju tranzicije i tranzicijski fundamentalizam kao jedinu osnovu velikih očekivanja od EU. Važna osnova tranzicijske tople osećajne zajednice nadanja je satanizacija socijalizma. Oduvek je onaj ko je gradi poredak morao stvarati strah od haosa. Danas ko gradi kapitalizam mora stvarati strah od socijalizma. Nove socijalne nade su uprte u legaliste, tranziciju i EU. Svako se nada da će imati vlastiti dućan, pa tako kapital lakše postaje human. Oskar Negt dodaje da nedostaje rad na zaoštavanju. Ne radikalizati niti dramatiizovati situacije, nego stvarnost treba tako analizirati da društvene protivrečnosti postanu skandalozne. To je smisao rada na zaoštavanju, čime bi se sprečilo otupljivanje protivrečnosti kapitalizma. Prosto rečeno treba prozreti cinizam vladajućih koji nažalost ima racionalni sadržaj: bolje biti eksploatisan, nego nikada eksploatisan. Lako je uočiti potencijalni strah od nezaposlenosti koji postoji kod zaposlenih, kao i kod miliona nezaposlenih. To je egzistencijalni strah da se bude izgnan iz društva gubljenjem radnog mesta. To povećava spremnost za prilagođavanjem i za tim da se bude eksploatisan. Ni preduzetnici, a ni njihova država ne uklanjaju ovaj strah, već manipulišu njim. Levica treba da ovaj strah preusmeri u proces izoštravanja društvenih protivrečnosti. A to znači da u širenju EU na Istok treba videti ne samo kosmopolitizaciju, nego i ekonomsku kolonizaciju, a tajkune koji se predstavljaju kao novi investitori treba markirati kao privredni polusvet (Hofbauer 2004:265).

8. Ne manje odlučno leвица treba da se prirodno pravnim premisom da je nezaposlenost patološka, a ne normalna pojava suprotstavi refrenu neoliberalnih fundamentalista da je prošlo vreme *full time job* i da je u jezgru "tranzicijske pravde" *part time job*. Samovolja kapitala lišena otpora levice i sindikata decizionistički zaoštrava eksploataciju legalizujući otvorenu samovolju kapitalista kod otpuštanja zaposlenih. Ako se složimo da je uposleni rad bitan segment samoopisa čoveka, onda treba bez okolišenja reći da je nezaposlenost akt nasilja i napad na integritet čoveka. Danas čovek ne može osigurati radno mesto za čitav život, pa mu je radna biografija pocepana. O društvenoj strukturi treba danas razmišljati u svetlu novih pocepanih radnih biografija nezaposlenih i privremeno zaposlenih. Francuski sociolog A. Turen (*Tourene*) je skoro uočio da je na delu tendencija raslojavanja društva na tri dela: prva trećina je stabilna i privilegovana sa garantovanim radnim mestima i kreće se na relativno visokom životnom nivou. Život druge trećina radno sposobnog stanovništva, koja je u porastu, sve je nestabilniji. Sve više je privremenih ugovora koji se ne produžavaju i radnih odnosa koji ne omogućavaju preživljavanje. Pojačana socijaldarvinistička borba za preživljavanje postaje osnova opasnih ekstremizama. Poslednju trećinu čini sve brojnija armija "trajno suvišnih". Neoliberalna ideologija smatra normalnim novi društvenoekonomski socijaldarvinizam. Nacionalizovanjem sukoba ona još više sprečava skandalizovanje obnovljenog kapitalizma.

Neće se preterati ako se kaže da današnja leвица visi u vazduhu, jer su iščezle vrednosti demokratskog socijalizma, društvene pravde i solidarnosti. Oskar Negt podvlači da je demokratski socijalizam reformski proces u demokratiji, otvoren, ali ne besciljan. Smera alternativnoj celini i traži privrednu demokratiju. Društvena pravda, solidarnost i demokratski socijalizam nisu muzejske ideje. Štaviše vrlo su aktuelne. U globalizaciji su po prvi put društvo i delatni pojedinac postali u celini privesci kapitala i tržišta. Zaposlenima treba dosta empatije da shvate da je nezaposlenost akt nasilja, udar na telesni i duhovni integritet, porobljavanje sposobnosti i znanja koje je mukotrпно sticano u porodici i školi i da ona izaziva teške poremećaje ličnosti. Rečju, kapital uzima dostojanstvo pojedincu. A dostojanstvo nema cenu (Kant).

9. Zato treba reafirmisati ideje solidarnosti, demokratskog socijalizma i samoupravljanja. Levici je potreban rad na zaoštavanju društvenoekonomskih protivrečnosti, umesto njihovog otupljivanja preko apsolutizacije nacionalnog interesa ili maglovite legalističke retorike. Zaboravlja se da je demokratija kao oblik željenog uređenja procesno stanje koji se mora

stalno učiti i obogaćivati. Ne jednom za svagda zatvarati u konačne najčešće verbalne konstitucionalne i legalističke kanone, nego stalno tragati za novim spojem društvene sigurnosti, zaposlenosti i zakonske jednakosti. Ohrabrena nestankom evropskog realnog socijalizma globalizacija je pustila duh iz boce, neoliberalni duh preduzetništva i dobiti. Suma preduzetničkih dobiti izjednačava se sa dobrobiti celog društva, a podvlašćeni prihvataju ovu političku samoobmanu, jer nema alternativnih vizija poželjnog društva. Realno ispada kao jedino moguće. Zaboravlja se da je istorijsko iskustvo više puta ubedljivo pokazalo da se moguće ne može dosegnuti, ukoliko se stalno ne stremi nemogućem. Ne samo što su bivši komunisti kao Fransoa Fire (*Furet*) najzaslužniji za to što je utopija nakon sloma Hladnog rata degradirana na opasnu iluziju, nego se njima najviše i veruje jer su tobože upravo oni proživeli utopiju. Doduše i bez normativne perspektive lako se može uočiti sve dublji jaz između siromašnih i bogatih, centra i periferije i sve oštija klasna polarizacija u sferi obrazovanja. Elitni univerziteti potrebni su državi kao instrument za rešavanje krize (O. Negt). Na drugoj strani univerziteti napuštaju vlastitu humanističku i univerzalističku ulogu i srozavaju se na nivo proširenih stručnih škola. Po prirodi stvari bezalternativnost kapitalizma guši kriterije izvan profitne racionalnosti. Tehnokratsko i menadžersko sužavanje obrazovnih sadržaja i ideologija modula (Negt 2007: 54) sužavaju slobodu kod naučnih istraživanja. Nema kritične mase levičarskih intelektualaca niti kritike otuđenja: radosni relativizam postmoderne degradira teoriju o otuđenju na teleološku veliku priču i hazardnu utopiju. Prozirno je Deridino svojatanje Marksovog načela kritike svega postojećeg jer ova dva pisca deli tanka crvena linija – potpuno različit odnos prema bezalternativnosti kapitalizma. Ne treba dozvoliti da u sociologiji Froma (Fromm), Marksa i Milsa (Mills) potisnu Derida (Derrida), Gidens (Giddens) i Hajek (Hayek).

Samo se uz prosvetiteljske autoritete može uspešno pokazivati da nema razvijene pluralističke demokratije bez visoko institucionalizovane socijalne pravde, jakih sindikata, zaštite nezaposlenih i deklasiranih ne samo na državnom nego na međunarodnom nivou. Dok multinacionalni kapital udruživanjem osvaja tržišta, udruživanje levice na međunarodnom nivou jeste uslov socijalnog oslobađanja. Veberovski rečeno reč je o razlici između nebratske i bratske kosmopolitizacije. Enormne nejednakosti lako se šovinizuju pa se javlja globalizacijski socijalfašizam kao verzija etnokratskog liberalizma: pravna država i socijalni program, ali samo za pripadnike moje nacije. O strancima neka brinu nevladine organizacije. Naravno da se više materijalne jednakosti ne sme kupovati sužavanjem demokratije. Ali za to je potrebna solidaristička politička

kultura umesto takmičarske koja veliča i rasterećuje uspešne «dobitnike» tranzicije, a «gubitnike» opterećuje i goni šovinističkoj desnici. Socijalizam 21. veka treba da poštuje pluralizam svojinskih oblika, ali mu je prioritet solidarnost i puna zaposlenost. Nije cilj ravnoteža kapitalizma preko socijalne države, nego borba protiv razorne kolonizacije društva logikom nemilosrdnog tržišta. Treba skandalizovati globalizacijski fundamentalizam koji regulaciju prepušta nekontrolisanom tržišnom takmičenju.

10. Ponajmanje treba kritiku divljeg tržišta prepuštati crkvi koja institucionalizovanu eksploataciju zamagljava govorom o odsustvu bratske ljubavi. Treba jasno reći da onostrano ne može biti oslonac morala. Solidarnost koja počiva na racionalnom otkrivanju svetovnih izvora nejednakosti ne treba mešati sa zagovaranjem ljubavi prema bližnjem kao ključom spasenja i istinske veze sa bogom. Unutar savremene retradiconalizacije crkvu treba jasno raspoznati kao organizaciju iracionalnog izbavljenja sa monopolom na davanje milosti. Ne samo što crkva nakon sloma socijalizma ne uskraćuje milost novim vladajućim grupama, nego glavne puteve spasenja traži upravo unutar interesa vladajućih. Nema značajnijeg političkog skupa niti početka proizvodnje bez posvećenja. Da bi vlast stranaka ili ekspanzija kapitala bila manje prozirna kao puka moć novca, stranke i firme moralizuju svoju aktivnost preko ritualne veze sa onostranim. Popovi, kao profesionalni posrednici u postizanju spasenja, blagosiljaju akumulaciju, a zauzvrat crkve dobijaju donacije. Postojanost u uživanju milosti osiguravaju raznovrsna posvećenja i stranačke i preduzetničke krsne slave. Nema popova na radničkim štrajkovima, ali su neizostavni na nacionalnim i stranačkim skupovima i slavama tajkuna. Kao nekada i danas u retradiconalizovanoj Srbiji imućni stoje u milosti božjoj, a pokorno trpljenje oplemenjuje podvlašćene. Levica ne treba da dekonstruiše religiju kao privid spasenja, nego kao polugu pravdanja sistemskih nejednakosti kapitalizma.

11. U ovom zadatku nužna je kritička sociologija koja treba da razvija sistemsku kritiku hegemonog duha vremena, a ne da bude socijalna tehnologija ili moralističko kritizerstvo. Do skora je ova nauka bila sinonim kritičke nauke, a od skora je sve više društvena tehnologija koja usavršava preduzetnički duh i domišlja tranziciju, umesto da se bavi osmišljavanjem prepreka privatizaciji i komercijalizaciji i jalovoj politizaciji svakodnevnog življenja. Danas se javna upotreba uma svodi na apologiju slobode preduzetništva, tranzicije, verbalističku odbranu pravne države i nacionalnog interesa. Socijalnu državu je ugušio legalizam, tržišna konkurencija je ubila solidarnost, a nacionalizam je postao

kriterij patriotizma. U svim sferama probija se reč *leader* kao oznaka pobjednika u konkurenciji i trci za dobiti, a profitabilnost je postala skoro kriterij moralnosti.

Sociološko prosvjećivanje treba da razgrne maglu novih pojmova koja se digla pošto su pukli novi vidici sa slomom realnog socijalizma. Tek kada se to učini može biti vidljiva celina novih nejednakosti, a ne samo njen epifenomen - beda. Videti celinu znači oštro markirati nove izvore kapitalističke nejednakosti i prozreti njihovu ideologizaciju. Za početak to znači normativno prevrednovati neoliberalnu terminologiju: tranziciju treba čitati kao put ka nejednakosti, legalizam kao moralizam privatizacije, a Evropsku Uniju ne kao bratsku «veliku porodicu», nego i kao nebratsko društvo neravnopravnih. Ako se lični uspeh može meriti profitom, društveni napredak svakako ne može.

Prosvjećivanje ove vrste nije lako jer levičarska inteligencija ne može poljuljati epohalnu svest bez snažne društvene snage. Pre toga leвица mora definisati vlastitu odgovornost za činjenicu da kapitalizam ispada danas sve normalniji i nedužniji kao i za to što se kapital ne otima više samo demokratskoj kontroli nego je imun od svake systemske kritike. Levičarsku kritiku svakako otežava nova planetarna etika i novi moralni patos planetarne svesti kao kontekst novog spasenja. Nije lako problematizovati zov za novim milenijarizmom koji iskazuju globalizacija, internet, ekologija, slom komunizma i multikulturalnost. Novi globalni sklop olakšava novo moralizovanje bezalternativne sadašnjice. Treba precizno raspoznati središta novog moralizma zato što svaki moralizam sužava mišljenje, a onaj ko priziva moral nije spreman da uči. Moralizam apsolutizuje moralna načela ili ih primenjuje strogo i isključivo u kritici društvenih odnosa. Ekstrem je moralni fundamentalizam, koji polazi od simetrije prava i dužnosti, pa u kritici meša pravne i moralne imperative. Pri tome zaboravlja da je kod prava drugačija uloga slobode nego u moralu. Osim toga, kada se teorijski problemi preobražavaju u moralne, redukcija društvene složenosti dodatno se relativizuje zato što moralnopolitička načela nisu svuda ista.

Moralistička redukcija globalnog kapitalizma je dvojaka. Iskazuje se u njegovoj kritici, ali i u apologiji. Prenaglašena prodika o nečoveštvu kapitalizma i nostalgija za socijalizmom vidljivi su kod dela levice što sputava promišljanje i prodornost analize, a može biti i pravdanje nerada. Ne treba se bojati da će potiskivanje moralističkog lamenta ove vrste ublažiti oštricu kritike kapitalizma. Naprotiv, lišće je toplog sećanja i melanholične nostalgije koja sprečava shvatanje promena u razvoju kapitalizma (Vuletić 2006:254). I leвица

mora biti načisto s tim da globalizacija zbližava i podstiče razmenu iskustva. U novom vremenu levičari se moraju suočiti sa vlastitom prošlošću (ekonomskim neuspesima i političkim nasiljem) koju je svojevremeno zamagljavala upravo hipermoralistička kritika kapitalizma. Socijalizam 21. veka ne može biti zatvoren sistem, nego otvoren prema globalizaciji. Dakle, ne prazna vizija, opasna utopija koja zavodi, niti istorijska nužnost, nego istorijski utemeljeni horizont smisla i alternativni regulativni princip savremenom kapitalizmu.

Moralizam neoliberalizma je drugačiji i iskazuje se direktno i posredno. Ekonomska sloboda je preduslov političke slobode, a to što bogati kupuju glasove, a u divljem kapitalizmu drogu i ljude tumači se kao deformacija, a ne kao struktura neoliberalizma. EU se moralizuje balkanističkim diskursom: kritikom etničkog čišćenja, diktature, rata, haosa, Bosne i Balkana. I njen neoliberalizam polazi od procedure i pozitivnog prava kao vrhovnog kriterija pravednosti, a zapostavlja prirodno pravo i zaboravlja da i pravo podleže moralnoj oceni. Pravda se legalnošću postupka, čime moralizuje pozitivno pravo jer legalnost poistovećuje sa legitimnošću. Izbori su kruna legitimnosti, ali se malo ko pita o izbornoj manipulaciji bogatih koji finansiraju kampanje i stvaraju „legalne“ ustanove. Lako je uvideti da upravo otuda što je kadar da novcem nametne izbornu volju, neoliberalizam ne strepi od pluralizma. Najčešće je reč o verbalnom pluralizmu, jer se u realnosti na razne načine propisuje tvrda skala vrednosti centrirana oko slobode akumuliranja. Kada se težnja za jednakošću denuncira kao totalitarna prirodno pravo neosetno otvara prostor pravnom decizionizmu. Odluka ostaje legalna i kada je stečena manipulativnom podrškom podvlašćenih i sumnjivim novcem na izborima. O njoj se ne može raspravljati jer su nestala dublja prirodno-pravna načela legitimnosti.

Lišen smetnji prirodno-pravne kritike nakon urušavanja evropskog socijalizma neoliberalizam antitotalitarnom retorikom oktroiše ključne vrednosti epohalne svesti i političke korektnosti. Naizgled pluralistički i samorazumljiv, neoliberalni moralizam koji gospodari javnim diskursom u temelju je represivan. Zalaganje za demokratiju, pravnu državu, «nevidljivu ruku» tržišta i sveopštu privatizaciju ne brani doduše drugome da drugačije misli, ali neslaganje uspešno marginalizuje snagom novca. Ugovor koji garantuje samo *part time job* uvećava slobodu, ali vlasnika kapitala. Reč je o represivnoj toleranciji bogatih za čiju jednakost pred zakonom i danas važi ono što je rekao Anatol Frans (France):

to je jednakost koja podjednako zabranjuje bogatima i siromašnima da krađu hleb i u istoj meri dopušta bogatima i siromašnima da spavaju ispod mostova. Slep je onaj koji vidi izvitoperavanje liberalizma u okolnosti da maksimalizacija profita i privatizacija katkad prelaze u amoralni decizionizam i brutalni socijaldarvinizam. Naprotiv, reč je o prirodnoj evoluciji liberalne konkurencije lišene solidarnosti u rasizam i fašizam. Trgovina robljem u SAD i Brazilu u 20. veku i nemački nacizam podjednako su uverljivi istorijski primeri doslednih do ekstrema razvijenih načela kapitalističke konkurencije. Brutalna priroda liberalizma je krajem 20. veka iznova normalizovana jer je globalizovani kapitalizam razorio društvene veze (sve se može kupiti) i uvećao potencijal nasilja. Nestanak socijalne države goni vladajuće grupe da više ulažu u troškove bezbednosti jer raste kriminal izazvan bedom, a oružane pljačke postaju zarazni rizični način stvaranja početnog kapitala. Realno lagano prima status jedino mogućeg, a bezalternativnost lakše stiče normativno pokriva i zbog degradacije utopije na opasnu fikciju. Malo je verovatno da će se kapitalizam spontano civilizovati, tj. da će vremenom stvoriti uslove pod kojima će ljudi moći dostojanstveno raditi i živeti, ako je vizija levice, kao suma neprolaznih večnih ljudskih ideala (društvene pravde, solidarnosti, slobode za potčinjene, pomoći za siromašne) marginalizovana, a konkurencija moralizovana? Ako je globalizacija nepovratan proces, koliko se nepravedne nejednakosti može izdržati? Da li je dovoljno samo strpljivo čekati ono što je Hegel u "Filozofiji istorije" raspoznao kao uznemirujući istorijski obrazac: da se civilizacije raspadaju zbog samoubilačkog prenaprezanja vlastitih osnovnih načela? Drugim rečima, hoće li odveć konkurencije spontano stvoriti grobare globalizovanog neoliberalizma? Nepredvidljivi razvoj svakako krije latentnu alternativu, ali njen svesni detonator može biti samo sistemska, a ne reformska kritika kapitalizma.

Literatura:

1. Ackermann, Ulrike 1999: Antitotalitäre Traditionen im Kulturvergleich- Ein deutsch-französischer Intellektuellenstreit. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades (Dr. rer. soc.) des Fachbereichs Gesellschaftswissenschaften der Justus Liebig-Universität Giessen 1999
<http://geb.uni-giessen.de/geb/volltexte/1999/99>
(posećeno marta 2008)

2. Beck, Ulrich 1998: Wie wird Demokratie im Zeitalter der Globalisierung möglich? Rede in der Paulskirche Frankfurt am 5. Juni 1998
<http://www.cicero.rednerpreis.de/download/beck.doc>(posećeno marta 2008)
3. Bolz Norbert 1997: 1953 – Auch eine Gnade der späten Geburt, u Hörisch Jochen, hg. Mediengenerationen, Frankfurt/M. Suhrkamp. 60-90.
4. Bourdieu Pierre 1998: Kapitalismus als konservative Restauration, Die Zeit 12. 1.1998.
5. Hirsch, Joachim 2001: Globalisierung und Terror
Prokla 125, 31. Jg., H. 4: 511-521.
6. Hofbauer, Hanes 2004: Proširenje EU na Istok – Od Drang nach Osten do integracije periferije u EU (prevod s nemačkog), Beograd F.Višnjić (1.Aufl. 2003).
7. Milić, Vojin 1968: Savremeni revolucionarni studentski pokreti – Skica za sociološku analizu, Delo, G.XIV, br.8-9: 989-1014.
8. Negt Oskar 2007 a: Es fehlt eine "Arbeit der Zuspitzung", Neue Gesellschaft, Frankfurter Hefte 4: 53-57.
9. Negt O. 2007 b: Leben wir in einer Gesellschaft des politischen Selbstbetrugs, Neue Gesellschaft, Frankfurter Hefte 11: 4-8.
10. Nokia otpočinje proizvodnju telefona u Rumuniji 17.01.2008
<http://www.naslovi.net/search.php?q=nokia&order=rang>.
(posećeno marta 2008)
11. Pečujlić, Miroslav 1997: Izazovi tranzicije – Novi svet i postsocijalistička društva, Beograd, Pravni fakultet.
12. Rezolucija Parlamentarne skupštine Saveta Evrope o zločinima koje su počinili totalitarni komunistički režimi 2006 :
http://www.nspm.org.yu/PrenetiTekstovi/2006_rezSE_kom1.htm (posećeno marta 2008)
13. Vidojević, Zoran 2006: Restauracija i inovacija, u Mihailović Srećko ur. Pet godina tranzicije u Srbiji II, Beograd, FES. 9-34.

14. Vuletić, Vladimir 2006: Globalizacija – Aktuelne debate, Zrenjanin, GNB“Ž.Zrenjanin“.

15. Seppmann Werner 2000: Das Ende der Gesellschaftskritik? Die «Postmoderne» als Ideologie und Realität, Köln: Papyrossa.

16. Soros, George 1997: "Die kapitalistische Bedrohung" Die Zeit 17.01.1997.

17. Velikonja, Mitja 2007: Evroza – Kritika novog evrocentrizma (prevod sa slovenačkog), Beograd, Biblioteka XX vek (1. izd. 2005)